

Overheid en Kunst in Amsterdam:

kunstbeleid in een postideologische? samenleving

(alleen gesproken woord geldt)

Boekmanlezing 5 juni 2009

Definitieve uitgesproken versie

Dames en heren,

Er is weinig dat een mens zo van zijn stuk kan brengen als reizen. In het Engels heet dat zo mooi "to unsettle" en dat dekt meer dan enig Nederlands woord de lading. Haal mensen uit hun vertrouwde omgeving en veel van wat vanzelfsprekend leek komt ter discussie te staan.

Die ervaring had ik toen ik begin dit jaar voor het eerst een bezoek bracht aan Suriname. Ik zag daar hoe kunstenaars een totaal andere rol in de samenleving spelen dan in Nederland.

Ze spelen een prominente rol bij de verbetering van het onderwijs. 900 kinderen in Paramaribo op pianoles betekent niet alleen meer muzikaliteit, maar óók betere leerprestaties.

Ze werken samen met de kerk bij de restauratie van cultureel erfgoed. De bisschop steekt de handen uit de mouwen, samen met groepen kunstenaars en cultureel ondernemers.

Ze zetten zich in voor de ontwikkeling van arme buurten en verzorgen een speciale kunstopleiding voor doofstomme kinderen.

En zo kan ik nog wel even doorgaan.

De kern is dit: Kunst zit in Suriname niet een apart hokje.

Natuurlijk, Kunst is een doel op zichzelf. Maar als het goed is, staat ze ook met beide benen in de samenleving.

In Suriname zag ik in de praktijk wat ik in diepste wezen vind: dat kunst een basisbehoefte is.

Dat kunst niet alleen van de kunstenaars is, maar van de hele samenleving.

En dus ook, vanzelfsprekend, van overheid en politiek.

En ik dacht: kijk, zo kan het dus ook.

Natuurlijk: in Nederland is de verhouding tussen overheid en kunsten helemaal niet slecht.

Sterker nog: ik hoor vaak van buitenlandse kunstenaars die hier werken, dat men in veel landen jaloers is op de manier waarop we in ons land de kunsten subsidiëren.

De systematiek van het vierjaarlijks Kunstenplan geeft de sector immers veel vrijheid. En het geeft ze een stevige invloed op de beoordeling van wie wel of niet voor subsidie in aanmerking komt.

Zo werkt het nu al jaren en het is, in de basis, goed geregeld.

En toch wringt het.

Het wringt in de politiek en het wringt in de relatie tussen politiek en sector.

Er is sprake van toenemend ongemak.

En zoals vaak was het een kunstenaar die dat ongemak het best wist aan te wijzen.

In mei vorig jaar schreef de kunstenaar Jonas Staal een column, waarin hij precies de vinger legde op wat er mis is tussen politiek en kunst. Zijn project *Geert Wilders werken*, een soort 'bermmonumenten' voor de PVV-leider, was ter sprake geweest tijdens een debat in de Tweede Kamer in mei 2008.

Het debat had Jonas Staal verbijsterd.

Natuurlijk, zeiden de Kamerleden, het werk van Staal was niet echt kies, dat vonden zij ook.

Smakeloos zelfs. Maar verder hebben we er geen oordeel over, want het is kunst. En als

iemand zich gekwetst voelt, dan moet hij maar naar de rechter.

Zo oordeelden ze stiekem wel, maar ontweken het debat.

Gehuld in de doorzichtige jas van zogenaamde neutraliteit.

Dat is het ongemak waar ik vandaag over wil spreken.

Het ongemak dat de politiek over alles iets mag vinden, behalve over kunst.

Dat iedereen iets mag vinden over kunst, behalve politici.

Dat de politiek zich kortom heeft laten ketenen door de grote liberale voorman Thorbecke, die in 1862 zei: "de overheid is geen oordelaar van kunst".

Dat is wat ik vandaag ter discussie wil stellen.

Ik vind dat de invloed die de politiek kan uitoefenen veel te klein is.

Dat is niet goed voor de politiek, want het beperkt haar invloed op een cruciaal terrein.

Maar het is ook niet goed voor de sector.

Als cultuur een sector is waar je als bestuurder niet op mag sturen, dan keert de politiek zich af van de kunsten.

Dat is ongewenst en zelfs gevaarlijk.

Maar het is precies wat ik zie gebeuren.

Er waren jaren dat de Tweede Kamer drie hele dagen vergaderde over de begroting van Cultuur. Dat was in de dagen dat er aparte woordvoerders waren voor Kunst, Cultuur en Media – alledrie zeer gewilde portefeuilles.

Nu besteedt de Kamer er één dagdeel aan - inclusief het debat over de media.

En als het geld eenmaal verdeeld is, is dat debat ook meteen over. De discussie valt dood tot bij de volgende begroting.

Ik vind dat het debat over kunst terug moet in de politieke arena.

Ik vind dat een bestuurder, wethouder of minister, ook op dit speciale terrein stevig en breed moet kunnen besturen.

Daarvoor hebben we op dit moment onvoldoende instrumenten ter beschikking. En als we het willen, stuiten we op forse en soms onterechte weerstand vanuit de sector.

Maar zoals dat in Suriname als vanzelfsprekend wordt gevoeld, zo zou het hier ook moeten zijn.

Kunst is niet alleen van de kunstenaars.

Kunst is van de hele stad – van het hele volk. En dus ook, juist, van de politiek.

Met deze mening plaats ik mijzelf in een sociaaldemocratische traditie waar ik trots op ben. De traditie van Joop den Uyl met zijn artikel "Overheid en markt in de kunst" waarin hij zegt: "De overheid is hoedster van waarden, waartoe het ware, het goede en het schone een rol behoren te vervullen. Zoals de samenleving rechtvaardig dient te zijn, zo zal ze de cultuur moeten koesteren, bewaren en overdragen. De overheid is daarin wel onpartijdig, maar niet neutraal. Immers, de overheid moet keuzes maken. En ook al zijn dat geen inhoudelijke keuzen ten aanzien van het artistieke scheppingsproces, toch drukt zij wel degelijk haar stempel op het behoud en dus ook de ontwikkelingskansen van kunst en cultuur."

Dat is ook de traditie van Albert de Roos, namens de PvdA wethouder van kunstzaken in de jaren na de oorlog. Groot verdediger van de zogenoemde actieve cultuurpolitiek, die uitgaat van de gedachte dat de staat verantwoordelijkheid draagt voor de beschaving van de bevolking. En toen de PvdA in 1946 na de gemeenteraadsverkiezingen één wethouderszetel moest inleveren, offerde ze die van volkshuisvesting. Om die van de kunstzaken, die van De Roos, te kunnen behouden.

En natuurlijk de traditie van Emanuel Boekman, wiens nagedachtenis wij vandaag eren. Hij promoveerde, precies 70 jaar geleden, op het proefschrift Overheid en Kunst in Nederland – één pleidooi voor bemoeienis van de overheid met de kunsten. Zijn proefschrift eindigt met de volgende zin: "eerst dan verkrijgt het optreden van de overheid op het gebied van de kunst karakter en gestalte, wanneer zij de kunst niet meer beschouwt als een aangelegenheid welke geheel los staat van alle der door haar te verzorgen belangen, maar haar verband met een aantal dezer juist erkent."

Dat is de traditie waarin ik mij wil plaatsen.

De overheid is onpartijdig, maar niet neutraal.

Natuurlijk is het oordeel van de politiek over kunst aan regels gebonden.

Ik houd mij verre van elke zweem van staatskunst.

Kunst moet niet afhankelijk zijn van de opvattingen van een individu. Niet van een minister, niet van een wethouder. Maar **ook niet** van de bestuurder of directeur van een Fonds.

Precies 20 jaar na Den Uyl schrijft ook Frans Hoefnagel dit in het essay waarmee hij afscheid nam van de WRR. De overheid heeft een taak in de kunst, omdat kunst over waarden gaat. Waarden die van zo'n groot belang zijn voor onze samenleving, dat de overheid zich er niet aan mag en kan onttrekken: vrijheid, gelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit. Kunst is te belangrijk om haar buiten het bereik van de politiek te laten.

En dat geldt zeker in deze tijd. Want in datzelfde essay voegt Frans Hoefnagel nog een specifiek argument toe waarom de overheid nu af moet van het adagium van Thorbecke. Ik citeer: "De constructie dat de overheid het kwaliteitsoordeel overlaat aan de culturele elite en de professionals werkt misschien goed in een samenleving waarin sprake is van een gezaghebbende culturele elite en waarin de hoogwaardige cultuur goed bepaalbaar is. Maar in een multiculturele, sterk egalitaire samenleving is dat steeds minder het geval."

Ik ben het met Hoefnagel in die zin eens, dat de overheid de kunst te veel overlaat aan **een tè beperkt deel** van de culturele elite. Een groot deel ervan blijft juist helemaal buiten de

discussie. De culturele elite wordt in feite onvoldoende gemobiliseerd. Er is geen interactie, geen debat. Niet tussen kunst en politiek, maar zelfs niet binnen de kunsten. Zo heeft het mij verbijsterd hoe weinig debat de besluitvorming over het kunstenplan heeft opgeleverd. Het is – om een voorbeeld te noemen - toch op z'n minst opmerkelijk dat het Holland Festival door het ene deel van de culturele elite als excellent beoordeeld wordt en door het andere als 'te weinig vernieuwend'. Maar zelfs op de woedende reactie van betrokkene volgt een oorverdovende stilte. Geen debat, geen discussie.

En dat in een samenleving die, zoals Hoefnagel terecht zegt, cultureel zo enorm in beweging is. De invloed van andere culturen in ons land is groter dan ooit eerder in de geschiedenis. Het kan toch niet zo zijn, dat de kunst zich daar niets van aantrekt.

Als ik mij bepaal tot het kunstbeleid van Amsterdam, dan is het toch niet vreemd om van de kunst in deze stad te vragen dat ze zich zinvol verhoudt tot die stad? Dat ze een bijdrage levert aan het leven in Amsterdam? En dat ze dus ook een beeld geeft van de diversiteit van de stad, van de enorme verandering die de bevolkingssamenstelling heeft ondergaan? Dat is niet alleen een opgave voor de kunst, maar zeker ook voor het bestuur. Mij gaat het om verbinden. Kunst moet bereikbaar zijn voor *alle* Amsterdammers.

We vragen de kunst zich te verhouden tot de stad en de veranderende samenleving. Dat is overigens niet nieuw. In artikel 2 van de Wet op het Specifiek Cultuurbeleid van 1993 staat: 'Onze Minister is belast met het scheppen van voorwaarden voor het in stand houden, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen en hij laat zich daarbij leiden door overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid.' Hoewel onder verscheidenheid misschien niet precies hetzelfde werd verstaan als de interpretatie die ik er nu aan geef, zou ik de zin zo kunnen herhalen. Verscheidenheid onlosmakelijk verbonden met kwaliteit, dat is precies wat ik bedoel. En kwaliteit, daar wil ik heel duidelijk over zijn: *kwaliteit* is ook voor mij een *conditio sine qua non*.

Ik pleit voor herleving van het cultureel debat – en wel met een stevige inbreng van de politiek. En die politiek mag er dan ook iets van vinden. Weg met de politieke hypocrisie, weg met het schijnheilige 'ik heb geen mening over kunst'.

Als wethouder van Amsterdam zeg ik: ja, ik heb ideeën over wat belangrijk is voor de stad, wat goed is. Ja, ik heb ideeën over de rol van kunst en cultuur als deel van de geschiedenis van de stad, als deel van die culturele bagage die we krijgen van onze ouders en overdragen op onze kinderen. Het stadsbestuur heeft een overtuigend mandaat van de Amsterdammers gekregen. Ook vanwege haar opvattingen over Kunst en cultuur. En dus wil het stadsbestuur iets te zeggen hebben over kunst. En we willen die ambities waarmaken.

Ik wil bereiken dat kunst bereikbaar en toegankelijk is voor alle Amsterdammers – om te beginnen voor alle kinderen.

Ik neem daarbij een voorbeeld aan mijn oud-oom Willem Gehrels, oprichter van de Volksmuziekschool. Hij formuleerde 60 jaar geleden zijn ideaal over de muzikale opvoeding van kinderen. Ik heb alleen het woord “muzikale” hoeven te vervangen door “culturele” en zijn ideaal werd ook het mijne.

“Het ideaal van de culturele opvoeding moet zijn iedere jonge mens zoveel culturele ontwikkeling mee te geven, dat hij later, op welke wijze dan ook, actief of passief, aan het culturele leven deel kan hebben.”

Willem Gehrels beschreef het kunstleven als een piramide. De schitterende gouden top ervan kan alleen bestaan door een solide, brede basis. Een brede basis die alleen maar sterker wordt doordat ze zich spiegelt aan de glanzende gouden top – de wereldklasse. Want streven naar een brede basis mag nooit betekenen, dat je concessies doet aan de kwaliteit. Ook dat wist Willem Gehrels – want aan zijn Volksmuziekschool gaven alleen de allerbeste musici les.

Het tweede wat ik wil bereiken is, dat de top ongestoord zijn weg kan gaan.

Dat we het sublieme, het ultieme immateriële, koesteren en stimuleren omdat het mensen bijzondere en onvervangbare beleving geeft.

De aanwezigheid van kunst van wereldklasse stimuleert en inspireert de hele samenleving. Dankzij de top ontstaat beweging.

En we mogen, in het nuchtere Nederland, op dit gebied best wat ambitieuzer zijn.

We mogen ons best spiegelen aan landen waar de positie van topkunst, meer dan hier, onomstreden en vanzelfsprekend is.

Want dat is het derde doel dat ik wil bereiken: dat we ons voortdurend spiegelen aan anderen.

Ongecensureerde, ongeclausuleerde verbindingen met andere culturen leiden tot spannende ervaringen. Wat zegt het over Rusland dat Catherina de Grote in de 18^e eeuw een unieke verzameling Rembrandts vergaarde? Wat zegt het over Syrië, als we zien dat daar de mooiste en meest bijzondere lingerie ter wereld wordt gemaakt? Juist de kunst kan de tegenstelling tussen onze ideeën en de werkelijkheid tastbaar en spannend maken.

Dat is wat ik wil bereiken.

Internationale culturele verbindingen.

Kunst van wereldklasse die ontzien wordt en gekoesterd.

En vooral: dat kunst bereikbaar is voor alle Amsterdammers.

De vraag is nu, hóe ik dat zou kunnen bereiken.

Daarvoor heb ik vier voorstellen.

Punt 1: Wereldklasse verdient internationale beoordeling.

Ik zei het al: topklasse moet gekoesterd worden. Maar met Hoefnagel constateer ik dat de identificatie en bepaling van kwaliteit in deze, zoals hij zegt, “egalitaire en multiculturele samenleving” steeds moeilijker wordt. En als het om topkwaliteit gaat is de beperkte schaal van ons land daarbij een extra struikelblok.

Juist in Nederland zullen we extra ons best moeten doen om die beoordeling goed te organiseren.

Dat betekent dat de overheid – lokaal en landelijk samen – moet zorgen dat Wereldklasseinstellingen op wereldniveau beoordeeld worden. En dus door internationaal erkende kunstschouwen'.

Verwijderd:

Als het gaat om de wereldklasse telt alleen het oordeel van de internationale elite.

Verschillen in beoordeling tussen landelijke en lokale adviesorganen behoren dan tot het verleden.

Punt 2: Spraakmakende karakters dragen meer bij dan smaakmakende commissies.

Die uitspraak is niet van mijzelf, maar van Andries Mulder, directeur van het Amsterdamse Fonds voor de Kunst.

Het is de parallel met de beste schaker die ik heb geleerd van Roel in 't Veld. Hij beschreef die in zijn essay over kunstbeleid met de titel "Een precieus domein". Dit essay vormt overigens een belangrijke leidraad voor de voorstellen die ons college vorige week heeft aangenomen voor een nieuwe Kunstenplansystematiek.

In t Veld zegt: Zet één gemiddelde schaker tegenover twee kampioenen.

Verplicht de kampioenen om als team te opereren en over iedere zet overeenstemming te bereiken. De gemiddelde schaker zal altijd winnen.

De parallel is duidelijk. En dus is het aan de overheid om op zoek te gaan naar spraakmakende karakters. Geef hen – tijdelijk - een rol als kunstschouw, adviseur, intendant, stimulator. Zulke eenlingen zijn beter aanspreekbaar dan commissies. En ze kunnen in het openbaar verantwoording afleggen. Het kunstdebat zal er wel bij varen.

Punt 3. Versterk de band met de fondsen.

Culturele fondsen spelen een cruciale rol als het gaat om vernieuwing, om het stimuleren van wat maatschappelijke urgentie en relevantie heeft. Maar de afstand tussen politiek en fonds moet niet te groot zijn. Een fonds staat niet op armlengte van de politiek, maar is integendeel de verlengde arm van de politiek.

De politiek bepaalt de hoofdlijnen van het cultuurbeleid.

De fondsen moeten zich bij hun beoordeling aan die hoofdlijnen houden.

De beoordeling door de fondsen moet ook helder en duidelijk zijn. Ze moeten hoge eisen stellen aan de verantwoording die beoordelaars afleggen over hun werk. Daarmee beperken we het gezag van de beoordelaars niet – we vergroten het juist.

En dan tenslotte punt 4. Versterk de rol van de opdrachtgever. Het is de mooiste rol die de overheid heeft.

Mijn ideaal is de overheid als opdrachtgever die de kunst niet voor de voeten loopt, maar de kunstenaars prikkelt, irriteert misschien – maar zo wel tot grotere hoogte brengt.

Ik raad u aan eens De hemel van de paus te lezen over de relatie tussen Julius II en Michelangelo. De paus had het eerste ontwerp voor het plafond van de Sixtijnse kapel afgewezen. De getergde schilder stortte zich op een nieuw idee en in vier jaar maakt hij zijn meesterwerk in de Sixtijnse kapel af. In de tussentijd mocht de paus geen enkele keer de kapel betreden. In het resultaat erkende de paus de schoonheid.

Zo zal het nu niet meer gaan, maar voor de overheid als opdrachtgever is er nog een wereld te winnen.

De overheid als opdrachtgever heeft een rol bij de verbinding tussen kunst en andere domeinen, zoals ruimtelijke ordening, onderwijs en integratie. Ik denk aan de vormgeving van overheidsgebouwen en kunst in de openbare ruimte. Juist daarin vindt de meest toegankelijke, openbare aanraking plaats met kunst.

En als het om integratie gaat, kan de overheid kunst en cultuur inzetten als verbindend element in de samenleving.

Door die verbindingen met andere domeinen voorkomen we dat de cultuursector wordt teruggedrongen in het eigen reservaat. Zonder verbindingen met de rest van de samenleving. Gemarginaliseerd.

De overheid als opdrachtgever heeft ook een rol als ontwikkelaar en beheerder van cultureel vastgoed. In Amsterdam zijn we daarover, na de nota Cultuur Onder Dak, volop in discussie.

De overheid als opdrachtgever heeft een rol als intermediair tussen publiek en privaat geld voor de kunst, als bevorderaar van matches. Niet met als doel om het publieke geld te beperken. Integendeel, want de historie leert dat particulieren pas bereid zijn te investeren in kunst als de overheid het goede voorbeeld geeft.

En tenslotte heeft de overheid als opdrachtgever een rol bij de bescherming van spraakmakende figuren.

Zo hield de onvoorwaardelijke steun van wethouder De Roos Willem Sandberg overeind, in die tijd de eigenzinnige directeur van het Stedelijk museum. .

En zonder de steun van wethouder Boekman was de droom van Willem Gehrels, zijn eigen Volksmuziekschool, nooit werkelijkheid geworden.

Dames en heren,

Met deze verbinding tussen Emanuel Boekman en Willem Gehrels kom ik aan het eind van mijn betoog. Een verbinding die inspirerend is, die laat zien hoe kunst en politiek samen ver kunnen komen.

Ik heb vier voorstellen gedaan voor verbetering in de verhouding tussen stad en veranderende samenleving. Ik pleit daarbij, ik zeg het met nadruk, niet voor revolutie maar voor evolutie, voor een voortdurende verbetering.

Waar ik begon in Paramaribo, eindig ik gewoon in Amsterdam.

Ik ben er trots op vandaag deze lezing te mogen houden.

Willem Gehrels was hier vast graag bij geweest.

De studie die Ronald Doornekamp en Arietta van Olphen over zijn werk hebben geschreven droeg de titel "Wat dunkt u, heb ik een taak?"

Die vraag stelt ik hier mijzelf – en het antwoord is natuurlijk Ja.

De wethouder van cultuur heeft een taak.

In het kinderen liefde bijbrengen voor kunst.

In het zorgen dat ieder kind zijn talenten kan ontwikkelen.

In het bevorderen dat de kunst van wereldklasse in onze stad kan bloeien en inspirator kan zijn.

In het scheppen van voorwaarden voor al die mensen die hun geluk zoeken in de kunst, in het ultieme immateriele.

Ik keer terug naar mijn woorden in het begin.

De invloed die de politiek kan uitoefenen is nu te klein.

Dat is uiteindelijk voor niemand goed – ook niet voor de sector.

Als de cultuurportefeuille onaantrekkelijk is, keert de politiek zich af van de kunsten en dat is ongewenst en zelfs gevaarlijk.

Mijn ideaal is dat het wethouderschap van cultuur zo belangrijk is, dat een partij die zetel als laatste zou offeren. Dat het steeds de eerste positie is die bestuurders kiezen. (Ik was, u begrijpt het wel, de wethouder die als laatste in dit college kwam.)

Want dit staat voorop: Kunst is niet van de kunstenaars alleen. Kunst is van de hele stad – van het hele volk. En dus ook, juist, van de politiek. Niet omdat politici alles het beste weten. Wel omdat ze de vertegenwoordigers zijn van het volk, gekozen zijn uit het volk - en afgezet kunnen worden door het volk. Wat dat betreft hebben we in Amsterdam wel een traditie: er zijn wethouders afgetreden vanwege de ondeskundige restauratie van een schilderij..

De kwaliteit is een conditio sine qua non. Maar de politiek moet daarnaast het stuur stevig in handen nemen als het gaat om inhoudelijke ambities, spreiding over de stad, adequate taakverdeling tussen gemeente en rijk en een heldere relatie tussen bestuur en sector.

In antwoord op Thorbecke zeg ik dus: kunst is wél een zaak van de overheid.

Het is wél aan de politiek om de kunst te sturen – al was het maar omdat er zonder de financiële steun van de overheid niets van terecht komt.

Ik pleit niet voor een politisering van de kunst.

Ik pleit voor een culturalisering van de politiek.

Ja, we mogen ook op dit gebied aan het roer staan.

Ja, we mogen er wat van vinden.

En ja, we mogen er zelfs een oordeel over hebben.

Ik geef straks graag het woord aan Mark Rutte.

Ik heb hem gevraagd als politieke erfgenaam van Thorbecke. Ik hoop op een spannend debat, maar eerst gaan we luisteren naar een stuk muziek.